

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

כי תשא תשס"ט פרשת שבוע

"את פניך יקוק אבקש" (תהלים כ"ז ח) – על מסוה הפנים

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

הסתרת הפנים הייתה אחת התוצאות של חטא העגל. תחנונו של משה ולחצו נענו בשלילה.
"ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה" (שמות ל"ג טו)
"ויאמר לא תוכל לראות את פני פי לא יראני האדם וחי: ... ופני לא יראו" (שם, כ, כג).

בפרשתנו עניין נוסף הקשור להסתרת פנים והוא המסווה שהיה על פני משה.
"וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשפת אליו: ... ויתן על פניו מסוה: ובבא משה לפני יקוק לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה: וראו בני ישראל את פני משה פי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו" (שם, ל"ד ל-לה).

במגילת אסתר אנו מוצאים שוב ביטוי זה:
"ביום השביעי כטוב לב המלך בין אמר למחנניו בנותא חרבונוא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש" (א' ט).
ביטוי זה חוזר על עצמו כמה פסוקים מאוחר יותר:
"והקרב אליו פרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות" (שם יד).

הבסיס לנס פורים הוא סיפור הצלחתו של מרדכי היהודי, למנוע את רצח אחשורוש בידי שני שומרי הסף - בגתן ותרש. יש לציין כי השניים הללו, לא היו שני "שין גימלים", בחצרו של אחשורוש אלא שני שרים רמי מעלה, כמו שמוכח בירמיה ל"ה ד ואכמ"ל. מעשה דומה, אבל בעל סוף הפוך, קשור לספור רציחתו של סנחריב מלך אשור. הנביא מספר לנו כי סנחריב נרצח בידי שני בניו: "ויהי הוא (סנחריב) משתחנה בית נסרד אלהיו ונדדמלך ושראצר בניו הפחו בחרב והמה נמלטו ארך ארך וימלך אסר חדן בנו ותחתי" (מלכים ב י"ט לו).

בארכיון המלכותי של מלכי אשור נמצא מסמך שפורסם על ידי פרו' סימו פרפולה - אשורולוג פני, המלמד באוניברסיטת שיקגו ובאוניברסיטה העברית בירושלים. במסמך זה מסופר כי לאוזנו של אחד מתושבי ניונה הגיעה תוכניתם הסודית, של אדרמלך ושראצר, לרצוח את סנחריב אביהם ולתפוס את השלטון. אותו אזרח פשוט הבין שמצוי בידיו מידע רב ערך, לכן התייצב בפתח ארמון המלוכה וביקש ראיון דחוף ובהליך מקוצר אצל המלך. הליך זה מקביל היום להליכה לבית המשפט העליון כבג"ץ, תוך דילוג על הערכאות הנמוכות. כיון שאזרח זה לא השתייך למעמד מספיק גבוה, הוא לא היה רשאי לראות את פני המלך במהלך הראיון, לכן הוא הוכנס כשעל ראשו מסוה. באותו יום, סנחריב היה מאוד עסוק ולכן ביקש שיעבירו חלק מהאנשים שחיכו לראיון עמו אל אדרמלך בנו. חושף הקשר, שלא היה מודע לכך, התייצב לפני הבן - מתכנן הקשר והכריז "אדני המלך, בניך אדרמלך ושראצר זוממים לשלוח יד במלך". אדרמלך לא התאפק ביקש שיסירו את המסוה מעל פניו של האזרח המסכן, שהבין מיד כי עשה את טעות חייו. כמה שעות מאוחר יותר הוא הוצא להורג בפקודת אדרמלך. לאחר כשלון המרד ובריחתם של הבנים הרוצחים, פנה אל המלך החדש אסרחדון, אחד הפקידים הבכירים שכנראה היה מודע למה שקרה וביקש מן המלך לפצות לפחות את משפחתו של אותו אומלל שניסה למנוע את הרצח. כך נרשם ארוע זה בדברי הימים של מלכי אשור. ממקור חיצוני אותנטי זה, מתבאר המנהג הקדום, שעל פיו רק מי שנמצא במעמד מספיק גבוה, רשאי לראות את פני המלך.

עכשיו הכל מתברר. חטא העגל, הוריד את העם למדרגה שלא אפשרה להענות לבקשתו של משה "את פניך יקוק אבקש" (תהלים כ"ז ח). אותה ירידה של העם היא גם זו, שגרמה למרחק שנוצר מבחינה רוחנית בין העם ובין משה, מה שגרם לצורך במסווה על פניו. לכן מודגש במגילת אסתר מעמדם של היושבים ראשונה במלכות כראי פני המלך.

הבה נתפלל כי גם בנו יתקיים ונהפך הוא ונחזור להיות שוב בבחינת רואי פני המלך.

לע"נ רבי יעקב
בן אברהם ועיישה סבג

לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל
נלב"ע ט' כסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH
5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.veshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

ארץ חמדה ע"ר
רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

יב' - יה' אדר, בבא קמא דפים ע-עו

עד זומם - חידוש הוא?

הרב עופר לבנת

אם שני עדים מעידים עדות, התורה קבעה שלאחר שבית הדין חוקר אותם, והם עמדו בחקירה, מאמינים להם ובית הדין מחייב אפילו מיתה על סמך עדותם. כדי למנוע עדות שקר, שהרי יש אפשרות ששני עדי שקר יחברו יחד ויתאמו את העדות ויצליחו להערים על בית הדין ולעמוד בחקירה, יש צורך בהרתעה. אם יבואו עדים אחרים ויעידו אחרת מעדים אלה, נוצרת הכחשה בין שתי הכתות ואיננו יודעים למי להאמין, לכן עדות שתי הכתות לא תתקבל. אבל אם יבואו עדים ויעידו כי העדים הראשונים לא היו נוכחים במקום האירוע אלא היו עמם במקום אחר, התורה (דברים יט, טז-כא) קבעה שמאמינים לכת השניה והכת הראשונה תענש בעונש של: "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו". עדים אלו נקראים בלשון ההלכה "עדים זוממים". הקושי הוא, כיצד נוכל לברר שאכן העדים שיקרו, שהרי אם באים עדים ומעידים שהראשונים שיקרו, מדוע שנאמין דווקא לעדים השניים, הרי יתכן שהראשונים דיברו אמת והעדים השניים משקרים?

בדף היומי השבוע (עב:) למדנו שיש מחלוקת בין אב"י לר"ב בענין עד שהזום. לדעת אב"י, כמו בכל מקרה שהתברר שאדם עשה עבירה הוא נפסל לעדות משעת העבירה, כך גם עד זומם, כיון שהתברר שהוא העיד שקר, הוא נפסל לעדות מאותה שעה שהוא העיד. אמנם דעת ר"ב, שהוא נפסל לעדות רק משעה שהעדים השניים העידו עליו שהוא שיקר. הגמרא בהסבר הראשון לדעת ר"ב מסבירה כי עצם העובדה שאנחנו מאמינים לעדים השניים היא חידוש של התורה, שהרי מי אמר שדווקא השניים דוברי אמת. לכן אנו מקבלים את החידוש הזה רק משעה שבו הוא נאמר והוא משעה שהעדים השניים העידו. להלכה, הגמרא (עג.) פוסקת כדעת אב"י שעד זומם נפסל מהשעה שבה הוא העיד, את עדות השקר.

הטור (חושן משפט סימן לח) מסביר הטעם לכך שהתורה האמינה לעדים השניים: "ומה יש בין הכחשה להזמה? הכחשה אינה בגוף העדים אלא שמכחישין אותן שאלו אומרים פלוני לוח מפלוני ואלו אומרים יודעין אנו שלא לוח כי היינו אצלו כל היום וראינו שלא לוח, והזמה בגוף העדים שאומר באותו שעה שאתם אומרים שלוח הייתם עמנו. ומפני זה האחרונים נאמנין כיון שמעידין על גופן של העדים והיו כאלו העידו עליהן שהרגו הנפש או שחללו שבת והן אינן נאמנין על עצמן לומר לא עשינו כך וכך".

הלחם משנה (הלכות עדות יח, ב) מקשה על הטור, כיצד הוא נותן טעם לכך שאנו מאמינים לעדים השניים, הרי הגמרא אמרה שזה חידוש. הוא מתרץ שלדעת הטור הגמרא אמרה כן רק לדעת ר"ב, אך לדעת אב"י שהלכה כמותו, זה שאנו מאמינים לעדים השניים אין זה חידוש אלא זוהי הלכה המבוססת על הטעם שכתב הטור. אמנם, טוען הלחם משנה, שהרמב"ם אינו סובר כמו הטור שהרי הוא מסביר (הלכות עדות יח, ג): "וזה שהאמינה תורה עדים האחרונים על העדים הראשונים גזירת הכתוב היא". אם כן, לדעת הרמב"ם גם לדעת אב"י זה שאנו מאמינים לעדים השניים זה חידוש, אלא שאנו מקבלים חידוש זה לגמרי ופוסלים את העדים הראשונים, משעה שהם העידו את עדות השקר.

אולם, הרמב"ם בפירושו למשנה במכות (א, ד) הביא את ההסבר של הטור, לכך שאנו מאמינים לעדים השניים, כיוון שאין הם מתווכחים איתם לגבי תוכן עדותם אלא מעידים עליהם עצמם. לכן כמו בכל מצב שעדים מעידים על אדם, אף על פי שהוא טוען שהם משקרים, אנו מאמינים לעדים. אם כן מדוע במשנה תורה, כתב הרמב"ם שזה שהתורה האמינה לעדים השניים הוא גזירת הכתוב?

נתיבות המשפט (שו"ע חו"מ לח, ב) מסביר כי כאשר אנו אומרים שעד זומם חידוש הוא, אין הכוונה שיש כאן חידוש ללא היגיון, אלא הכוונה שיש חידוש בניתוח הדברים. כאשר עדים באים ומעידים שעדים העידו עדות שקר כיוון שהם לא היו במקום האירוע שעליו הם העידו, היינו יכולים לחשוב שגם זה סוג של הכחשה בין עדים. החידוש של התורה הוא שלא נסתכל על מצב זה כמו הכחשה בין עדים, אלא שנראה זאת כעדות של העדים השניים על העדים הראשונים, בכך הם ודאי נאמנים. לכן מצד אחד, יש כאן באמת חידוש כיצד להגדיר את עדותם של העדים השניים, אך מאידך, יש בהגדרה זו גם היגיון והיא משפיעה גם למפרע מהרגע שהראשונים עברו את העבירה.

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה. המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

קנין הגוף לזמן

הרב אורי גנץ

השבוע ננסה להעמיק בשורשי המחלוקת שנדונה בגליון הקודם (אם מתנה ע"מ להחזיר היא קנין גמור התלוי בתנאי או קנין זמני), אולם לצורך כך עלינו להקדים ולברר מושג נוסף: קנין פירות.

ההלכה היא שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ולכן אין אדם יכול להקנות לחבירו את פירות העצים שלו העתידים לגדול ולצמוח. אולם אפשר, בכל זאת, להקנות את הדקל לפירותיו, כלומר: להקנות את כח הצמחת הפירות שישנו בדקל. בקנין כזה אין בעיה של "דבר שלא בא לעולם" משום שכח הצמיחה קיים בדקל כבר עכשיו, ויש כאן קנין חלקי בדקל עצמו. כאשר עשו הקנאה שכזאת, אנו מגדירים שה"דקל לפירותיו" קנוי לקונה, ואילו גוף הדקל שייך לבעלים הראשון. נחלקו אמוראים מיהו הבעלים העיקרי במצב כזה ומיהו הטפל. ר' יוחנן סובר שבעל קנין הפירות הוא הבעלים המרכזי (קנין פירות כקנין הגוף) וריש לקיש סובר שבעל קנין הגוף הוא הבעלים המרכזי. (ראה למשל, גיטין מז:). ההלכה נפסקה כריש לקיש, שקנין הגוף הוא העיקרי.

נחזור לענייננו. ראינו בגליון הקודם שקצות החושן טוען שמתנה על מנת להחזיר היא הקנאה לזמן. אולם במשך הזמן הזה החפץ קנוי קנין גמור (קנין הגוף) למקבל המתנה, שהרי יכול לצאת ידי חובתו באתרוג של מתנה ע"מ להחזיר, ומוכח מזה שהאתרוג נחשב שלו ("לכס" – משלכם)

כנראה, בדיוק מסיבה זו, לא קיבל הרא"ש את ההגדרה הזאת (והסביר שיש כאן הקנאה גמורה לעולם, אלא שהיא מותנית בהחזרה), משום שהוא סובר שאין בהלכה מושג של קנין הגוף לזמן. קנין הגוף הוא העברה שלמה וגמורה של הבעלות, ואינו יכול לפקוע מעצמו לאחר זמן. אמנם אפשר להקנות קנין לזמן אך זהו בהגדרה "קנין פירות", כלומר המקבל קונה את כח הצמחת הפירות שבדבר למשך זמן מסוים, ובסוף הזמן הזה חוזרת הבעלות הגמורה למקנה, משום שמלכתחילה הקנה רק את הפונקציה הזמנית של הפירות.

אך כאשר אדם מקנה את גוף הדבר – לא יפקע הקנין לאחר זמן.

ואם אדם מקנה אתרוג לזמן - הרי זה קנין פירות, ואינו נחשב "לכס", שהרי "קנין פירות לאו כקנין הגוף".

טענה יסודית זאת (שאינו קנין הגוף לזמן) כתובה במפורש בר"י בשם הרא"ה (חידושי הר"י לגיטין פג:) ומסתבר שהרא"ש סובר כמותו.

אך קצות החושן טוען, שהר"ן עצמו (בנדרים כט.) סובר שאין קנין הגוף לזמן (ואינו סובר כדברי הרא"ה שהביא בעצמו). קצות החושן מביא ראיה חזקה לשיטתו. בגמ' (ב"ב קלז.) מובא מקרה של אדם שהקנה את נכסיו כך: "נכסי לך, ואחר כך לפלוני". כלומר: כל נכסי קנויים לך, ולאחר מותך לא יעברו בירושה אלא יהפכו להיות של פלוני. ומבואר בגמ' שלאשון יש קנין הגוף גמור בנכסים ויכול לקיים בהם מצות ארבעת המינים.

ומוכח מזה שאפשר להקנות קנין הגוף לזמן, שהרי אין לו שם קנין תמידי אלא עד שעת מותו!

בחידושי חכמת שלמה (לרבי שלמה קלוגר) על חו"מ סי' רמ"ח מביא שני כיוונים לדחות את ההוכחה הזאת. ננסה לבאר אותם בסגנונו.

א. שם מדובר על הקנאה לכל החיים. הקנאה לכל החיים אינה הקנאה חלקית – זוהי הקנאה גמורה למקבל, אלא שסייגו את כח הירושה במתנה זאת, ואמרו שאחריו יעברו הנכסים לפלוני. אולם כלפי המקבל יש כאן מתנה גמורה, ולכן היא יכולה להיות קנין הגוף.

אולם, שיטת רמב"ן (בחידושו לסוגיה ב"ב קלז:) שאפשר גם להקנות באותו אופן "נכסי לך לעשר שנים, ואח"כ יהיו קנויים לפלוני". ולשיטתו עדיין תהיה הוכחה שיש קנין הגוף לזמן.

ב. ולכן אמר "חכמת שלמה" חילוק נוסף. בב"ב קלז: מדובר על אדם שהסתלק הסתלקות גמורה מהנכסים, ולא יחזרו אליו עוד, אלא שבמקום להקנות אותם לאדם אחד, העדיף לחלק את הבעלות (הגמורה!), עד זמן מסוים לפלוני ואח"כ לאדם אחר. אבל סוף סוף מצד המקנה יש כאן הקנאה גמורה.

אולם, כאשר אדם מקנה חפץ לזמן, הריהו משאיר לעצמו את הבעלות לאחר אותו הזמן, ונמצא שלא הקנה הקנאה גמורה כלל, ובאופן מהותי ההקנאה היא זמנית, ואז אין זה אלא קנין פירות.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

הבריחה של 'בני אפרים'

כאשר ישראל יצאו ממצרים, עמלק בא ונלחם עימם. משה ציווה על יהושע בן נון לבחור אנשים ולצאת ולהילחם בעמלק. לאחר הנצחון בקרב נאמר (שמות יז, יד):

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֶאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זְכָר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם:"
בילקוט שמעוני (תורה, רסו) מובאת דרשה של התנא רבי יהושע בן חלפתא:
"וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ". מגיד שבאותו היום נמשח יהושע - דברי ר' יהושע."

הדרשה מעוררת קושי. משה רבנו ביקש לפני מותו, שהקב"ה ימנה מנהיג לעם ישראל במקומו. והקב"ה נענה לבקשתו ואומר לו: 'קח לך את יהושע בן נון... וצויתך אתו לעיניך... למען ישמעו כל עדת בני ישראל'. אולם לפי דברי רבי יהושע בן חלפתא, יהושע בן נון נמשח כבר ארבעים שנה לפני כן. האם משה שכח שהוא משח את יהושע בן נון למנהיג במקומו?

כדי להבין את עומק דברי רבי יהושע בן חלפתא צריך להתבונן בייחוסו של יהושע בן נון, כפי שהוא מוזכר בספר דברי הימים (א ז, כ-ז):

"וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוֹתֵלַח, וַיְבָרַךְ בְּנֵוֹ וַתַּחַת בְּנֵוֹ וְאֶלְעָדָה בְּנֵוֹ וַתַּחַת בְּנֵוֹ: וְזָבֵד בְּנֵוֹ וְשׁוֹתֵלַח בְּנֵוֹ וְעֶזֶר וְאֶלְעָד וְהַרְגוּם אֲנָשֵׁי גַת הַנּוֹלָדִים בְּאֶרֶץ כִּי יֵרְדוּ לְקַחַת אֶת מְקִנֵיהֶם: וַיִּתְאַבֵּל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים - וַיָּבֵאוּ אֶחָיו לְנַחְמוֹ: וַיָּבֵא אֶל אֲשֶׁתוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ בְרִיעָה כִּי בְרָעָה הֵיטָה בְּבֵיתוֹ: וַיִּבְתּוּ שְׂאֵרָה וַתֵּבֶן אֶת בֵּית חוּרוֹן הַתַּחְתּוֹן וְאֶת הָעֵלְיוֹן וְאֶת אֶזְרָא שְׂאֵרָה: וַרְפַח בְּנֵוֹ וְרָשָׁף וַתֵּלַח בְּנֵוֹ וַתַּחַן בְּנֵוֹ: לַעֲדָן בְּנֵוֹ עֲמִיהוּד בְּנֵוֹ אֶלְיָשָׁע בְּנֵוֹ: נוֹן בְּנֵוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנֵוֹ:"

הייחוס של בני אפרים מתמקד ביהושע בן נון ומסתיים שם. באמצע רשימת היחוס מספר הכתוב על קרב של בני אפרים. האם יש קשר בין שושלת יחוסו של יהושע בן נון לבין הקרב של בני אפרים?

וַיִּתְאַבֵּל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם... וַיָּבֵאוּ אֶחָיו לְנַחְמוֹ

בפרשיית הייחוס מסופר, שכאשר נודע לאפרים שצאצאיו נפלו בקרב הוא התאבל 'ימים רבים'. הכתוב הזה דומה לכתוב אחר בתורה². כשהודיעו ליעקב שמצאו את כתונת יוסף מוכתמת בדם נאמר: - **וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנֵוֹ יָמִים רַבִּים:** וַיִּקְמוּ כָל בְּנָיו וְכָל בְּנֵתָיו לְנַחְמוֹ וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֶד אֶל בְּנֵי אֲבִי שְׂאֵלָה...! למרות הדמיון קיים שוני; יעקב מאן להתנחם, אך אצל אפרים לא כתוב שהוא מאן להתנחם. הכתוב מרמז שאפרים הסכים להתנחם, והכתוב הסמוך - **וַיָּבֵאוּ אֶל אֲשֶׁתוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ בְרִיעָה** - זה דומה להתנהלות של דוד שהתנחם וניחם את בת-שבע לאחר שנודע לו על מות בנם הראשון³. מדוע אפרים הסכים להתנחם?

הכתוב מרמז לכך כאשר הוא אומר - **וַיָּבֵאוּ אֶחָיו לְנַחְמוֹ**. לאפרים היה רק אח אחד (מנשה); אולם הכתוב אומר **אֶחָיו** כדי לגלות לנו, שלאפרים היו גם 'אחים' מבחינה רעיונית - והם אלו שניחמוהו. לאפרים היה חזון של גאולת ישראל באופן טבעי. אפרים רצה להוציא את בניו מהשעבוד במצרים, ולהביא אותם לארץ ישראל ללא צורך בשימוש בניסים. כאשר פועלים בדרכים טבעיות של מלחמה, ייתכנו קרבות שבהם תהיה תבוסה גם לצד שניצח בסופו של דבר; אלא שבמלחמה - יש להסתכל על התוצאה הסופית⁴. כאשר אפרים רצה לזכות בארץ בדרכים טבעיות של מלחמה, הוא נטל סיכון מחושב שיהיו קרבות שבניו יכשלו בהם ושהם עלולים להיהרג חס-ושלום. אפרים לא ידע כיצד לפרש את הכישלון של בניו בקרב בגת; האם מדובר בכישלון של החזון שלו; או שמדובר בקרב אחד מני רבים, ובסופו של דבר צאצאיו ינצחו במלחמה הגדולה. ה'אחים' (מבחינה רעיונית) של אפרים - באו וניחמו אותו ואמרו לו שצאצאיו לא מתו לשווא; מדובר בקרב אחד מני רבים, ובסופו של דבר 'צאצאיו' הרוחניים ינצחו במלחמה הגדולה. בניו לא מתו לשווא, מפני שהרעיון שלהם 'חי', והחיות שלהם קיימת ופועלת בתוך הבנים שנותרו באומה - וממשיכים את החזון הזה.

כמה מה'אחים' לחזון של אפרים היו מצויים בשבט בנימין; והם היו בין ה'אחים' שבאו לנחם אותו. 'אחים' אלו הלכו בעקבות אפרים, וגם הם קראו לכמה מהבנים שנולדו להם לאחר הקרב בגת בשם 'בריעה'; כאותו שם שאפרים בחר לקרוא לבן שנולד לו בעקבות הקרב ההוא. ואכן, הצאצאים שיצאו מאחד הבנים הללו הביסו בסופו של דבר את יושבי גת (דברי הימים א ח, יג): **וַיְבָרְעָה וְשָׁמַע הָמָה רְאִשֵׁי הָאֲבוֹת לְיוֹשְׁבֵי אֵילוֹן הָמָה הַבְּרִיחוּ אֶת יוֹשְׁבֵי גַת**.

המתנגדים לחזון של אפרים

לחזון של אפרים, חזון של גאולה בכוח הזרוע, יש גם מתנגדים; ודעתם מרומזת במדרש שמות-רבה, (כ, יא): **"מי היה חפץ להוציא אל הרג בניו, - אפרים. שנאמר (הושע ט, יג) 'וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל הָרֶג בְּנָיו'. והרגום פלשתים שנאמר וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוֹתֵלַח... וְהַרְגוּם אֲנָשֵׁי גַת"**

אפרים הצטער על הלוחמים שנפלו - **וַיִּתְאַבֵּל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים**. אם אפרים רצה להוציא להורג את בניו - הוא לא היה מתאבל עליהם. אפרים לא רצה להרוג את בניו אלא שהוא נטל סיכון מחושב. אולם המדרש מביע כאן את דעתם של אלו שמצדדים בגאולה ניסית; והם מתייחסים לאפרים - כאילו הוא חפץ להרוג את בניו.

דעה דומה מופיעה גם בפרקי דרבי אליעזר (מו):

"ר' אליעזר אומר, כל אותן השנים שישבו ישראל במצרים - ישבו בטח ושאנן ושלו. עד שבא נון מבני בניו של אפרים ואמר להם 'נגלה לי הקב"ה להוציא אתכם ממצרים'. בני אפרים בגאות לבס - שהם מזרע המלכות וגבורי כח במלחמה - לקחו את נשיהם ואת בניהם ויצאו ממצרים; ורדפו המצריים אחריהם והרגו מהם מאתיים אלף כולם גבורים, שנאמר (תהלים עח, ט) 'בְּנֵי אֶפְרַיִם [נוֹשְׁקֵי רוּמֵי קִשְׁתְּ הִפְכוּ בְּיוֹם קִרְבָּן]' "

חז"ל⁵ מספרים שעצמותיהם של בני אפרים היו מוטלות בארץ פלישתים; והקב"ה לא רצה שישראל יעברו ויראו את הקרב שנכשל - ולכן הוא הוציא אותם דרך המדבר. אך קיימת מחלוקת באיזה קרב מדובר. מדרשים רבים סבורים שמדובר בקרב בגת, שמסופר עליו בספר דברי הימים. אולם ר' אליעזר סבור שמדובר במלחמה אחרת; ומי שיזם את המלחמה הנוספת היה צאצא של אפרים שהמשיך את חזונו. המדרש מספר ש'נון', שמוזכר בשושלת של בני אפרים בתור אביו של יהושע, היה משיח שקר שאמר 'נגלה לי הקב"ה להוציא אתכם ממצרים'. מי שנמשך אחר הרעיון המשיחי שלו היו מי שהאמינו בגאולה בכוח הזרוע. אולם כוח הזרוע שלהם התברר ככוח של כזב. ור' אליעזר מספר, שהמצרים הרגו אלו שהצטרפו לחזון השני של 'בני אפרים', חזון נוסף של גאולה בכוח הזרוע.

התורה מספרת שהמצרים החלו לשעבד את ישראל - בגלל הריבוי הרב של ישראל; והם עינו אותם והמיתו את בניהם (שמות א, יד-כב): "וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה... וַיִּצְוּ פְרֹעֹה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד תְּשַׁלְּכֵהוּ... אולם רבי אליעזר אומר על הגלות הנוראה הזו: 'כל אותן השנים שישבו ישראל במצרים - ישבו בטח ושאנן ושלוו'. היתכן? נראה שרבי אליעזר מתכוון לומר שהם היו שאננים - מהריגה של עצמם. כל עוד ישראל ימשיכו להיות עבדים לגויים, ולא ינסו לגאול את עצמם בכוח הזרוע - הגויים לא יהרגו את ישראל עבדיהם. רבי אליעזר סבור כמו המדרש הקודם, שרצון לגאולה בכוח הזרוע הוא רצון להיהרג בידי הגויים.

בְּנֵי אֶפְרַיִם... הִפְכוּ בְּיוֹם קָרֵב

המשורר אסף מספר גם כן על קרב ש'בני אפרים' השתתפו בו (תהילים עח, א-ט):

"מִשְׁפִּיל לְאֶסְף... אֲבִיעָה חִידוֹת מִנִּי קִדְם... לְמַעַן יִדְעוּ דוֹר אַחֲרוֹן... וַיִּשְׁימוּ בָא-לֵהִים כְּסֵלָם...

וְלֹא יִהְיוּ פְּאֻבוֹתֵם... בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוּמֵי קִשֵׁת הִפְכוּ בְּיוֹם קָרֵב:"

המזמור מספר ש'בני אפרים' - 'הִפְכוּ בְּיוֹם קָרֵב' וברחו מן המערכה. באיזה קרב מדובר?

מדרשי חז"ל רבים מבארים שהכוונה לקרב שמתואר בספר דברי הימים, הקרב עם הפלישתים בגת - שבני אפרים נהרגו בו. אולם הדבר אינו מתאים לפשוטו של הכתוב, מפני שאסף מתאר בריחה מן המערכה - ולא הריגה. פשוטו של הכתוב אינו מתאים גם לקרב עם המצרים שמוזכר בפרקי דרבי אליעזר, מפני שגם הקרב ההוא הסתיים בהריגת בני אפרים.

הספורנו אומר בפרושו לתהילים, שפשטות הכתוב מתייחסת לקרב שיהושע נלחם בעמלק, שמתוארים בו גם שלבים של בריחה "וְהָיָה פְּאֻשֵׁר יָרִים מִשֶּׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יִנִּיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עֲמֶלְק".

אולם מדוע המזמור מתייחס דווקא לבריחתם של 'בני אפרים'. בתורה מסופר שישראל יצאו למלחמה הזו, וכאשר עמלק גבר - ישראל היו אלו שברחו. מדוע המזמור מתייחס דווקא לבריחת בני אפרים?

הַפְרִשְׁנוֹת שֶׁל אֶסְף לְמַהֲלַךְ הַקָּרֵב נֹגֵד עֲמֶלְק

במאמר "שלחני כי עלה השחר" התבאר שבעם ישראל קיימות שתי מדרגות; מדרגת ה'מלאך', ומדרגת ה'אישי'. מדרגת ה'מלאך' מתייחסת למי שבוטח בניסי הקב"ה ופועל באמצעות תפילות ועמל התורה; ומדרגת ה'אישי' מתייחסת למי שבוטח בכוח זרועו. כאשר אֶמְצִיחֵהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה שֶׁכָּר מֵאֵה אֶלְפֵי חַיִּילִים שֶׁל מַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שִׁיעֲזְרוּ לוֹ לְהִלָּחֵם בְּאֶדוֹם, בֹּא אֵלָיו נְבִיא וְאָמַר לוֹ שְׁהוּא יִצְלִיחַ בְּמַלְחָמָה דוּוֹקָא בְּלַעֲדֵיהֶם (דברי הימים ב כה, ז-ח) "...אֵל יָבֵא עִמָּן צְבָא יִשְׂרָאֵל, כִּי אֵין ה' עִם יִשְׂרָאֵל, כֹּל בְּנֵי אֶפְרַיִם: כִּי אִם בֹּא אֶתָּה... כִּי יֵשׁ כֹּחַ בָּא-לֵהִים לְעֲזֹר וְלִהְיֵשִׁיל". הנביא מכנה כאן את צבא ממלכת ישראל שהיה מורכב מעשרה שבטים בשם - 'בְּנֵי אֶפְרַיִם'; מפני שלשם 'בְּנֵי אֶפְרַיִם' יש גם משמעות סמלית. שם זה מסמל גם 'בנים רוחניים' לאפרים - כל מי שבוטחים בכוח זרועם.

המשורר אסף משתמש בעקרון הזה, והוא קורא לבני ישראל שיצאו להילחם בעמלק בשם - 'בְּנֵי אֶפְרַיִם'; כדי לפרש עבורנו את מהלך הקרב בעמלק. לשם כך צריך לחזור ולעיין בתיאור הקרב בתורה (שמות יז, ח-יד):

"וַיָּבֵא עֲמֶלְק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיֵדָם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הֲלָחֵם בְּעֲמֶלְק מִחַר אֲנָכִי נִצֵּב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹקִים בְּיָדִי: וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בְּעֲמֶלְק וַיִּמְשָׁה אַחֲרָיו וַחֲזוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבָעָה: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יִנִּיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עֲמֶלְק: וַיִּדִּי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׁימוּ תַחְתּוֹ וַיִּשָּׁב עָלֶיהָ וַאֲחֲרָיו וַחֲזוּר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזָּה אֶחָד וּמִזָּה אֶחָד וְהָיָה יָדָיו אֶמּוֹנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: וַיַּחֲלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמֶלְק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חֶרֶב: פ - פ - וַיֹּאמֶר ד' אֵל מֹשֶׁה כֹּתֵב זֶאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זְכָר עֲמֶלְק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם:"

משה אמר ליהושע לבחור אנשים ולצאת ולהילחם בעמלק; והוא עשה זאת. בפרקי דרבי אליעזר (מג) מבואר שבני ישראל שנשארו במחנה לא ישבו בחיבוק ידיים:

"אמר משה ליהושע בחר לנו אנשים בית אבות, אנשים גבורי חיל יראי שמים, וצא הלחם בעמלק. ומשה אחרון וחור עמדו במקום גבוה בתוך מחנה ישראל אחד מימינו ואחד משמאלו... וכל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע ומשתחוה על ברכיו, והם כורעים על ברכיהם; נופל על פניו ארצה, והם נופלים על פניהם ארצה; פירש את כפיו לשמים, והם פורשים את ידיהם לשמים. מכאן אתה למד ששליח צבור המתפלל כך כל העם עונים אחריו. והפיל הקב"ה את עמלק ואת עמו לפי חרב."

בפרקי דרבי אליעזר מבואר, שיהושע התבקש לבחור אנשים מיוחסים (לבית אבות), כאשר המעלה הראשונה שהוא צריך לחפש בהם היא שהם גבורי חיל, והמעלה השנייה שלהם היא שהם יראי שמים. אין זה פשוט למצוא אנשים שיש בהם את כל המעלות. חז"ל מספרים שמשם רבנו עצמו היה זקוק לאנשים שיש להם מעלות מרובות, והוא הסתפק באנשים שיש להם רק חלק מן המעלות הנדרשות⁶. האם יהושע הצליח למצוא אנשים שיש להם את שתי המעלות הנדרשות?

המשורר אסף מביא מסורת, שלפיה רוב האנשים שיהושע בחר היו בעלי המעלה הראשונה בלבד. אנשים אלו היה גבורי חיל וידעו כיצד להפעיל כלי נשק משוכללים שהיו ברשותם "נוֹשְׁקֵי רוּמֵי קִשֵׁת". אולם המעלה של יראת שמים הייתה חסרה אצל רובם; והם בטחו בכוח זרועם. המשורר אסף מכנה את צבא ישראל שיצא להילחם בעמלק בשם 'בני אפרים', מפני שהם היו בנים רוחניים לאפרים.

יהושע מפקד הקרב היה 'בן ממשי' לשושלת בני אפרים. יהושע היה בנו של 'נון'; אותו 'נון' שהיה משיח השקר, שגרם להריגת מספר עצום של 'בני אפרים' שבטחו בכוח זרועם ויצאו ממצרים. והמשורר אסף מגלה שהחיילים שיהושע בחר היו 'בנים רוחניים' לשושלת בני אפרים; בנים לחזון של ביטחון בכוח זרועם.

אולם הקרב הזה הסתיים באופן שונה. ולמרות שבתחילה בני אפרים 'הִפְכוּ בַיּוֹם קָרֵב'; בסופו של דבר - 'בני אפרים הרוחניים' ניצחו. פרקי דרבי אליעזר מסביר שהנצחון בקרב אינו מוכיח את צדקת דרכם של 'בני אפרים'; מפני שמי שגרם לנצחון היו הכוחות שנשארו בתוך המחנה. ישראל שנשארו במחנה השתתפו עם משה בתפילותיו; והתפילות הן אלו שהשפיעו על מהלך הקרב. – 'וְהָיָה פְּאֶשֶׁר יָרִים מִשֶּׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יִנִּיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עַמְלֶק'. המשורר אסף סבור כשיטת פרקי דרבי אליעזר, ולכן הוא מייחס את שלבי הכשלון בקרב - לבני אפרים. בשלב שישראל בטחו בכוח זרועם הם היו נחשבים ל'בני אפרים', ולכן הם נסוגו והפכו ביום קרב.

דמותו של יהושע לעומת דמותו של חור

התנא רבי יהושע בן חלפתא בא לחלוק על המסורת שמובאת אצל המשורר אסף. המסורת של אסף מכירה רק בכוח התורה והתפילות; והיא מתעלמת מכוח מסירות הנפש של 'בני אפרים' שמוכנים לסכן את עצמם במלחמה גשמית עבור עם ישראל. רבי יהושע בן חלפתא אינו מתעלם מכוח התורה והתפילות, אולם הוא מכיר גם בכוח מסירות הנפש של 'בני אפרים'. רבי יהושע בן חלפתא מזהה ומכיר בכוחם של שתי דמויות.

הכתוב מספר על הדמויות הבולטות שהשפיעו על מהלך הקרב. יהושע ייצג את הלוחמים; ואילו אהרון וחור עזרו למשה רבנו בתפילותיו – 'וְאֶהְרֹן וְחֹר תִּמְכוּ בְיָדָיו, מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד, וַיְהִי יָדָיו אֶמּוֹנָה עַד בֹּא הַשָּׁמַשׁ'. הקב"ה התגלה אל אהרון ודיבר איתו עוד בהיותו במצרים. משה ואהרון מוזכרים יחדיו בפעולות רבות שהם עשו במצרים. לפיכך אין חידוש בכך שאהרון הנביא בא לעזור למשה בתפילותיו. אולם זו הפעם הראשונה שהכתוב מגלה במפורש על דמות נוספת שבאה לעזור להם. הכתוב אינו מגלה כאן מי הוא חור כשם שהוא אינו מגלה כאן מיהו יהושע. אולם במקום אחר בתורה מסופר שחור היה משבט יהודה.¹

המלחמה בעמלק חידדה והבליטה שני כוחות שקיימים בעם ישראל. כוח שבא לחסות בצל הנביאים, והוא בא 'לסייע בידיהם' בתפילות ובעמל התורה. וכוח שפועל באמצעים גשמיים רגילים. הנציג של הכוח הרוחני היה חור, ואילו הנציג של הכוח הגשמי היה יהושע. הכוחות האלו קיימים בזמנים ובמקומות נוספים, ומצאנו הבדל שכזה גם בין דויד לבין שאול. דויד בורח לחסות בצל שמואל הנביא (שמואל א יט) "וַיִּדְוֶד בָּרַח וַיִּמְלֹט וַיָּבֵא אֶל שְׁמוּאֵל הַקָּמֶתָה... וַיִּלֶךְ הוּא וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ בְּנֵיֹת". אולם שאול הולך לשם רק בדלית-ברירה, ומצד עצמו הוא אינו מזדהה עם הכוח הנבואי - "עַל כֵּן יֵאמְרוּ הַגִּם שְׂאוּל בְּנְבִיאִים" (שם). הכוח שחפץ לסייע לגאולת ישראל באמצעות תפילות ובאמצעות עמל תורה - נקרא כוח של משיח בן דויד. ואילו הכוח שחפץ לסייע לגאולת עם ישראל באמצעות כוח הזרוע נקרא כוח של משיח בן אפרים (או משיח בן יוסף).

הדרשה של רבי יהושע בן חלפתא

זכור, בסופו של הקרב נאמר (שמות יז, יד): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכְרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׂים בְּאָזְנִי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זִכְרֵ עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם". והתנא רבי יהושע בן חלפתא דרש את הכתוב הזה ואמר:

"וְשִׂים בְּאָזְנִי יְהוֹשֻׁעַ. מגיד שבאותו היום נמשח יהושע"

לשיטת רבי יהושע בן חלפתא, משה בחר ביהושע להנהיג את הקרב מפני שיהושע היה בנו של נון, אותו נון שהיה ידוע בזמנם כ"משיח בן אפרים" שנכשל. משה רצה להראות שדרכו של נון אינה דחוויה מכל-וכול. כאשר נון מציג את 'בני אפרים' בתור כוח עצמאי שמסוגל להוציא מהגלות - הוא נחשב ל'משיח שקר'. אולם ההתייחסות השלילית לכוח הזה - היא רק כאשר הוא מופיע בתור כוח עצמאי. כאשר הוא מופיע בצרוף לכוחות שפועלים באופן רוחני - זהו כוח רצוי. ולפיכך יהושע בנו של נון נבחר לנהל את הקרב הגשמי.

אלא שלאחר הקרב נוצר ספק, האם ההכרה בצורך בכוחו של משיח בן אפרים היתה הכרה זמנית, או שזהו צורך לדורי-דורות.

כאשר רבי יהושע בן חלפתא אומר - 'שבאותו היום נמשח יהושע' - הוא לא התכוון לומר, שיהושע נמשח באותו היום למנהיג במקומו של משה רבנו. הוא התכוון לומר, שהקב"ה גילה למשה שיש צורך לדורי-דורות גם במלחמה גשמית. הכוח של ידיו משה' ושל אלו שבאו לסייע לו בתפילותיו - אינו מספיק כדי להכניע את עמלק. יש צורך בכוח של משיח בן אפרים, שמתבטא במסירות הנפש של 'בני אפרים' שיוצאים להילחם בכוח הזרוע ומסתכנים בקרב.

משה רבנו מייצג את כוח התורה והתפילות (כוחו של משיח בן דויד), והוא 'משיח' שהוציא את ישראל ממצרים. משיח זה ממשיך לנהל מלחמות נגד הגויים - אולם אין די בכוחו של המשיח הזה. הקב"ה ציווה על משה רבנו להוסיף לידו את 'משיח בן אפרים' שיוצא להילחם בכוח הזרוע ומסתכן בקרב. כאשר הקב"ה ציווה על משה - 'וְשִׂים בְּאָזְנִי יְהוֹשֻׁעַ' - הוא משח את יהושע להיות המשיח הרשמי הראשון של 'בני אפרים'. ולכך התכוון רבי יהושע בן חלפתא באומר - 'מגיד שבאותו היום נמשח יהושע'.

¹ הדרשה מובאת בסגנון דומה גם במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (שם)

² בראשית לו, לד-לה

³ וַיִּנְחַם דָּוִד אֶת בֵּית שָׁבַע אֲשֶׁתוֹ וַיָּבֵא אֵלֶיהָ וַיֵּשֶׁב עִמָּה וַתֵּלֶד בּוֹ וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה נְהִי אֶהְבֹּי. (שמואל ב יב, כד).

⁴ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַמְּלָאָךְ כִּי תֹאמַר אֶל יוֹאָב אֶל יָרֵעַ בְּעֵינַיִךְ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה כִּי כֹהֵה וְכֹהֵה תֹאכַל הַקָּרֵב הַחֹזֵק מִלְחַמְתְּךָ אֶל הָעִיר וְהַקְּסָה וְחִזְקָהּ: " (שמואל ב יא, כה)

⁵ תרגום יונתן בן עוזיאל (שמות יג, יז) ומדרשי תז"ל רבים

⁶ "בדורו של משה כתיב 'הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם', וכתוב 'ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים', ואילו 'נבונים' לא אשכח (לא מצא). " (עירובין דף ק, ב)

⁷ 'חור לְמַטֵּה יְהוּדָה'. (שמות לא, ב)

שו"ת במראה הבזק

(מתוך: שולחן ערוך חלק ה)

הרב ביתו לעשות כרצון איש ואיש

שושן, פרס

ר"ח אדר תשס"ט

Shushan, Paras

חיוב אכילת "אזני המן" בפורים

שאלה

בעניין מנהג אכילת "אזני המן" בפורים :

- האם יש חיוב לאכול "אזני המן" בפורים? ומה העניין באפיית מאפה זה בצורת משולש דווקא?
- האם יש לקרוא למאפה זה בשם המקובל או אולי עדיף שלא לקרוא לו כך הן משום חשש של לעז עלינו שאנו אוכלים בשר אדם והן משום מחיית שם המן?
- האם יש חובה שמאפה זה יהיה ממולא?
- אם אכן יש צורך במילוי - האם המילוי צריך להיות דווקא בפרג?

תשובה

- המנהג שאוכלים מאכל זה ומה שעושים אותו בצורת משולש הוא מנהג ראוי ונכון מכמה טעמים וראוי להקפיד עליו¹.
- כינוי מאכל זה על שם אזניו של המן יש לו מקורות חשובים וראוי להקפיד על כך וביום שנאמר בו "נפל פחד היהודים עליהם"² אין לחשוש ל"מה יאמרו הגויים" אלא להקפיד רק על "מה יעשו היהודים" וכידוע "אוי"ם שמום"³.
- כמו כן - יש חשיבות למילוי של האזניים, והדברים קשורים זה בזה, כמו שמוסבר באריכות בהערה כאן⁴.
- לגבי טיב המילוי: לכתחילה ודאי ראוי להקפיד על מילוי בפרג כנהוג, ואמנם טעם הדבר הוא ע"פ תורת הנסתר⁵ אבל בפורים מ"מ ראוי להקפיד גם על כך שהרי בפורים "נכנס יין יצא סוד" וממילא גם לנסתר יש דין של "נגלה"⁶.
- עם זאת מי שקשה לו מאוד לאכול פרג, יש מקום להקל בדבר משום "דרכיה דרכי נועם" ובפרט ש"כח דהיתרא עדיף" ומומלץ לפנות ליעוץ הלכה-טכני ע"י מכון צומ"ת ע"מ לבדוק את האפשרות לאפות מלכתחילה אזני המן ממולאות בפרג ורק אח"כ להחליף את המילוי ע"י "מפסק גרמא".

¹ ידוע מה שאמרו חז"ל בגמרא (שבת דף פח ע"א) שפורים היתה קבלה מחודשת של התורה "הדור קבלוה בימי אחשוורוש", וקבלת התורה מחייבת אכילת המן שהרי אמרו "לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן" (מכילתא בשלח). מכאן גם תשובה חלקית לשאלת כינוי המאכל ע"ש המן. בהמשך נסביר מדוע נקרא מאכל זה דווקא ע"ש אזניו של המן. ולגבי צורת המאכל כמשולש:

א. צורה זו מרמזת על שלשת האבות שעמדה זכותם להנצל כמ"ש במדרש המובא באוצר המדרשים אסתר פרשה ו א "באותה שעה נטל הקב"ה אותן האגרות וקרע אותן ובטלה הגזרה והצמיח ישועה לישראל בזכות אבות העולם כו'".

ב. ההצלה היתה גם בזכות משה רבנו כפי שמבואר במדרש (אסתר רבה פרשה ז) "אלהו הלך אצל משה ואמר לו משה אם בטיט היא חתומה, תפלתנו נשמעת ... א"ל בטיט היא חתומה, א"ל משה רבינו לך והודיע למרדכי ...", ועוד שהרי אמרו במגילה יג ע"ב "כיוון שנפל פור בחדש אדר שמח ... ירח שמת בו משה. ולא היה יודע שבז' באדר מת ובז' באדר נולד".

וגם עניין אכילת המן הוא בזכות משה שאמרו במדרש (במדבר רבה פרשה א) "שבזכות משה הייתם אוכלים את המן". ומשה הוא שלישי לבטן כמו שמרו בגמרא בשבת פח ע"א הנ"ל "ברוך רחמנא דיהיב אוריין תליתאי ע"י תליתאי"....

ג. צורת משולש מרמזת על שלשת עמודי העולם: תורה- שכנ"ל "הדור קיבלוה בימי אחשוורוש"; עבודה- שע"י עיסוק בהלכותיה ניצלו כמו שאמרו בגמרא (מגילה טז ע"א) שעסקו בקמיצת מנחה וכו'. ועוד שעיקר מעשה המגילה שייך לזה דסעודת אחשוורוש היה על שעברו שבעים שנה לפי חשבוננו מן חורבן הבית וביטול עבודה ולכן הוציא את כלי המקדש וכו', וגמ"ח- שיש בה עניין מיוחד בפורים שתיקנו בו מצווה מיוחדת של מתנות לאביונים.

ד. מתן תורה ש"הדור קיבלוה" כנ"ל, ובפרט אכילת המאכל שהוא מהמן שקשורה במיוחד לעניין מתן תורה שהרי כנ"ל "לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן" קשורים לצורת משולש שנהרי כנ"ל אמרו בגמרא לגבי מתן תורה "אוריין תליתאי לעם תליתאי ע"י תליתאי בירח תליתאי ביום תליתאי".

ה. צורה זו מרמזת על מפת המן ע"י אסתר היא הדסה, שהרי הדס צריך להיות משולש.
ו. מצאנו שדרשו את הפסוק "הלא כתבתי לך שילשים" (משלי כב כ) לעניין מחיית עמלק ואכתיבת מגילת אסתר (מגילה ז ע"א).
ז. יש לעשות את אזני ההמן משולשים כי אם יהיו מרובעין יהיו חייבין בציצית למאן דאמר "כלי קופסא חייבים", ועד שיתעכב ההטיל בהן ציצית עלול להטרד ולהמנע ממצוות היום.

2 אסתר ח יז.

3 כידוע בשם מרן דוד בן גוריון [ובעניין זה הנוגע לאכילה של מין פת (הבאה בכיסנין) ודאי יש לנהוג כהוראתו שהרי איהו מרא דפיתא כמו שכתוב להדיא "פת בג המלך" ואין בג אלא ר"ת בן גוריון וזהו שנא' המלך היינו דוד, (ומה שקראוהו מרן, היינו אדוננו, כדכתיב "ואדוננו דוד לא ידע" וכ"ש לגבי פורים דאנן נמי בעינן "עד דלא ידע")].

4 אמנם לכאורה יש מקום לשאול: מניין שהיו להמן אזניים שנוכל לקרוא למאפה זה על שמן. ולכאורה אף יש להוכיח שלא היו לו אזניים כלל, שהרי מצאנו במגילה שאפי' כשדברו עמו והגידו לו דברים לא היה שומע אלא רואה שנאמר (אסתר ג פס' ד-ה) "ויגידו להמן לראות היעמדו דבכי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי: ויבא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחנה לו וימלא המן חמה", ואם היו לו אזניים היה ראוי לכתוב "וישמע המן", ומכאן לכאורה שלא היו לו אזניים רק שכשהגידו לו היה רואה שפתיים נעות ומבין מתוך זה מה הם אומרים (ולשון ראיה נאמרה לגבי המן בכמה מקומות מלבד הנ"ל: בפר' ה פס' ט: וְכִרְאוֹת הַמֶּן אֶת מֶרְדֵּכִי בְשֹׁעַר הַמֶּלֶךְ ובפר' ז פס' ז: וְהָמֶן עָמַד ... כִּי רָאָה כִּי כָלְתָה אֵלָיו הָרֶעָה. אבל לשון שמיעה לא נאמרה לגבי המן בשום מקום).
ועוד שבתורה בפרשת המן נזכרה עינו "וְהָמֶן וְגו' וְעֵינָיו כְּעֵין הַבְּדֹלָח" ואילו אוזן לא נזכרה בו. לקושיה זו יש משמעות יתירה לאור העובדה שכל עיקר מה שעושים מאכל מהמן נראה שמקורו הוא מפרשה זו שמצאנו בה שבנ"י אכלו את המן.
ואין לתרץ שמה שאוכלים מהמן אינו נלמד משם אלא מהכתוב "המן העץ ... אכלת" (בראשית ג יא), ודרשו בו חז"ל (חולין קלט ע"ב) "המן מן התורה מניין שנא' המן העץ", כי שם מדובר על המן עצמו שביקש לאכול את ישראל (כמה שנאמר "כי אכל את יעקב" וגו') ע"י העץ, ולא שאנו אוכלים אותו (ולכן נרמז שם בעניין חטא אדם שהרי דרשו חז"ל במגילה יא ע"א "בקום עלינו אדם" - "אדם ולא מלך", ומדובר שם על המן).

ונראה שבוודאי יש להוכיח שהיו לו אזניים, שהרי במגילה טז ע"א דרשו על הפסוק "והמן נדחף ... אבל וחפוי ראש" - אבל על בתו וחפוי ראש מן השופכין ששפכה עליו. וידוע מה שמקשים שהרי תחילה שפכה עליו ואח"כ השליכה עצמה מן הגג וא"כ הל"ל "חפוי ראש" תחילה וא"כ "אבלי". ומפורסם בזה לישב לפי מה שחילקו תוסי' (ב"ק יז ע"ב ד"ה זרק כלי מראש הגג): "נראה דאם זרק אבן או חץ על הכלי ובא אחר וקדם ושברו דפשיטא דחייב ולא שייך כאן מנא תבירא תבר דאי אזלינן נמי הכא בתר מעיקרא לא משכחת בצורות ח"נ וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו". ומבארים ע"פ דבריהם דהשופכין ששפכה עליו הן בגדר "זרק אבן על כלי" אבל היא עצמה שנפלה מן הגג בגדר "זרק כלי" וממילא התחיל להיות אבל כבר כשהפילה עצמה וי"ל שזה היה קודם שפגעו בו השופכין, וחפוי ראש נעשה רק כשפגעו בו ממש.

ומ"מ מתבאר מכל האמור, שמה ששפכה עליו שופכין היה בגדר זורק אבן על כלי, שהמן עצמו נחשב כלי. ומבואר בתוספתא (כלים ב"ב פ"ג הלכה י"א): "רי יהודה אומר כלי שיש לו אוזן ואוזן ויד ואין לו בית הצביעה". ויש לבאר שזהו גדר כלי שיש לו אוזניים (ועי"ש בבבאור הגר"א שכת': כלים יש להם אוגן ואוזן ויד).

ממילא מוכח שכיוון דהיה המן בגדר כלי ודאי שהיו לו אזניים.
ועוד שאמרו בחולין (דף י ע"א): "ג' משקין אסורין משום גלוי: מים, ויין, וחלב. כמה ישוהו ויהיו אסורין כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה. וכמה מקום קרוב א"ר יצחק בריה דרב יהודה: כדי שיצא מתחת אוזן כלי וישתה". ופרש"י הרחש - נחש.
משמע שכדי שישתה הנחש מן היין הרי הוא צריך לצאת מתחת אוזן הכלי, והמן הוא מזרע עמלק שנקרא נחש כמבואר בזוהר (פרי' בראשית דף כט ע"א) "כעמלק דאיהו חיויא בישא" (פרי' ויקהל דף קצד ע"ב) "הכא נמי עמלק חויה בישא הוה" וכיוון שנחש זה - המן שתה מן היין ככתוב "והמלך והמן ישבו לשתות" (אסתר ג טו), בהכרח דהיינו ע"י שיצא מתחת אוזן הכלי (וכנ"ל הוא גופו הכלי) ומכאן שהיתה לו אוזן.

וליישב מה שהיה נראה תחילה כהוכחות שאין לו אזניים, נראה שוודאי היו לו אוזניים אלא דלא היה שומע בהן כמו שהוכחנו מן המגילה (ולכן גם לא נזכרה בתורה כיוון שלא היה בה תועלת כ"כ), והיינו מפני שהיתה סתומה וזכר לזה אנו ממלאים וסותמים נקב המאפה הנקרא ע"ש זה אזני המן.

[ויש להוסיף בעניין זה, שאפשר דגם לזכר זה "חייב איניש לבסומי"..., שע"י השכרות מרמזים מה שהיה אצל המן שהיו מדברים אליו ולא היה שומע רק רואה שפתותיהם נעות, כנ"ל, שהרי כך הוא בדיבור של שיכור כמו שמצאנו בחנה שכיוון שהיו רק שפתיה נעות חשבה עלי לשיכורה].

ויש להוסיף עוד דנ"ל שמידה זו של המן ירושה היא לו מאבותיו שלא היו שומעים שכן עמלק - בשעה שכל העמים "שמעו עמים.. חיל אחז..." הוא לא שמע ובא להלחם בישראל.

[ונראה ש"זה לעומת זה עשה הא-לוקים" וכנגדו בקדושה - חושים בן דן שהיה חרש ולכן נהרג עשיו דווקא מידו, כמו שאמרו חז"ל. וכן אגג נהרג ע"י שמואל שנולד ע"י התפילה של "רק שפתיה... וקולה לא ישמע"].

טעם נוסף להקפיד על המילוי הוא שע"י מילוי המן אנו מביאין עליו ועל זרעו את כל הקללות הכתובות בתורה, שהרי מניין הקללות בפרשת בחוקותי הוא צ"ח, וכמו כן גימטריה של מילוי האותיות של המן הוא צ"ח: מילוי ה"א - א' מילוי מ"ם - מ', מילוי נו"ן - ו"ן, סך הכל א' מ' ו"ן הרי צ"ח ועם הכולל הרי צ"ח, נמצא שע"י שמכניסים מילוי בהמן (היינו באזנו כנ"ל) אנו נותנים לו צ"ח קללות.

מכל זה מבואר שלא בכדי נקבע שמו של מאכל זה אוזן המן וגם נתבאר ההכרח למלאו ולסותמו.

ויש להוסיף שמעשה הגזרה ותלית המן היה בפסח ולכאורה היה ראוי לעשות זכר לזה ולאכול אזני המן גם בפסח, ואם משום חמץ לכאורה ניתן לעשות אזני המן שלא יהיו חמץ, ולמה לא עושים כך? אבל לפי האמור שצריך לעשות דווקא אוזן סתומה וחרשת אין מקום לקושיה זו כלל כי מאפה כזה א"א לעשות שלא יהיה חמץ כיוון דשיש עכ"פ כיו"ב חמץ ומפורש במשנה בפסחים (מו ע"א) "בצק החרש אם יש כיו"ב שהחמץ הרי זה אסור".

⁵ תחילה נציין שאמנם מה שאומרים העולם שפרג בלע"ז נקרא האמע"ן ולכן קוראים ל"אזני המן" "האמען טאש" ורומז להמן, נראה שאי"ז טעם מספיק למי שאינו לועז, דק"ל במגילה "קורין אותה ללועזות בלעז" אבל מי שאינו לועז אינו יוצא בזה, וא"כ איך נאמר שלענין אכילת אזני המן יוצאים י"ח בדבר שכל חשיבותו מצד הלעז.

ונראה שגם אם ע"פ נגלה אין הכרח להשתמש במילוי פרג דווקא מ"מ ההקפדה על כך יש לה מקום ע"פ רמז וסוד, ונבאר: מפלת המן היתה ע"י העץ אשר הכין לו, וידוע שעץ זה היה מתיבת נח שהיתה "חמישים אמה רוחבה" ונטל אותו רשע מהקרשים שהיו לרוחב התיבה. [ולכן נרמז נח במגילה "ונוח בארבעה עשר בוי" "ונוח בחמשה עשר בוי" (אסתר ט' יז-יח), ואם נרצה להוסיף ולדקדק בכך הרי ארבעה עשר וחמשה עשר יחד הם גימטריה 29 ושתי פעמים "בוי" יחד 16 סך הכל: 45 ועם התיבות ארבעה עשר חמשה עשר ותיבת בו יוצא 50 והיינו 50 אמה.

(מנינו תיבת בו רק פעם אחת אף שכפולה פעמיים - משום שמ"מ תיבה אחת היא, ועוד שבוודאי "בו" אחד הוא שהרי תיבת נח היתה תיבה אחת ולא שתיים ומה שכתוב "נח ... בו" היינו שהיה בתוך התיבה ובוודאי לא היה נח בשתי תיבות. וכיוון שהגענו לדון בכך, נעיר שלכאורה יש לשאול למה כתוב "בו" ולא "בה" שהרי תיבה היא לשון נקבה. ונראה שהתירוץ הוא שבזמן המבול היה בחינת לילה ואכן בליל שבת אומרים "וינוחו בה" והלשון "וינוחו" היא מלשון נח, אבל המגילה שייכת ליום כמבואר בגמ' שעיקר מצוות מגילה מדברי קבלה היא ביום ובלילה אינה אלא מד"ס, ועוד שאמרו במדרש תהלים מזמור כב ובילקו"ש תהילים רמז תרפה שאסתר נרמזת באיילת השחר דהיינו תחילת היום, ובשבת ביום אכן אומרים "וינוחו בו").

עץ זה של המן - שהוא כאמור מן התיבה מפורש בתורה שהיה עץ גפר "עשה לך תיבת עצי גפר" (בראשית ו יד) וגפר אותיות פרג. (וגם מה שארע להמן כנ"ל ע"י בתו שהשליכה עליו שופכין - אמנם בגמרא מגילה טז ע"א קראו לזה "עציצא דבית הכסא", אבל במדרש שבאוצר המדרשים אסתר עמוד 56 הלשון "לקחה גרף של רעי והשליכה בראש אביה" וגרף ג"כ אותיות פרג). ואין לומר שרק דרך מקרה הוא ואי"ז מעיקר הנס, שוודאי אין מקרה כלל ובדווקא נזדמן לו עץ זה כדי לרמז על סופו שע"י עץ זה יעשה פגר - אותיות גפר והן הן אותיות פרג הנ"ל.

ואין להקשות שמ"מ אין האותיות כסדרן, וק"ל "הקורא את המגילה למפרע לא יצא" ואיך יצא ידי רמז זה בדבר שהוא אותיות גפר למפרע בלבד, ולכאורה ראוי להחמיר ולטחון עצי גפר ולמלא בזה את האזני המן, שכן יש לחלק שבשעת קריאת מגילה מקפדים שלא יהיה למפרע משום שהיא קודם שעת שכרות, אבל שעת אכילה שהיא שעת שכרות, אדרבא עיקר מצוותה בכך שמבלבל ומהפך הסדר כדרך השיכור.

⁶ ועוד שאדרבא "נגלה" ביום זה הוא בבחינת יין המגולה דחיישינן שמא שתה ממנו הנחש (ויש לחשוש לכך ביותר ביום זה כנ"ל שהמן בחינת נחש), ובהכרח לנהוג ע"פ הנסתר והסוד.

בשם צוות המשיבים ובברכת פורים שמח,

**הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל**

**מאשר:
רב פורים**

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי השלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".
מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש !!! שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 400 ₪ במקום 480 ₪